

Олександр Миколайович Кравчук,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії,
Вінницький педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна)
ORCID: 0000-0003-3504-5041
e-mail: ol-kravchuk@i.ua

ПОСТАТЬ Т. Г. МАСАРИКА У СПРИЙНЯТТІ Я. ОГОРОДНИКА

Мета роботи: залучення до наукового обігу маловідомого нарису громадсько-політичного діяча Я. Огородника «Т. Масарик та Україна» як джерела з вивчення творчої спадщини української еміграції в Чехословацькій республіці та українсько-чеських зв'язків. **Методологія дослідження** ґрунтується на науково-дослідницьких принципах історизму, науковості, об'єктивності, на загальних наукових методах (історичному і логічному) та спеціальних історичних методах (наративному та проблемно-хронологічному). **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше вводиться до наукового обігу маловідомий нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна», що зберігається в особовій справі автора в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Києві. Проаналізовано інформаційний потенціал документа як одного із зразків творчої спадщини українських науковців у Чехословаччині. Виділено основні аспекти у сприйнятті Я. Огородником питання стосовно ставлення Т. Г. Масарика до України та висвітлено роль першого президента Чехословацької республіки в українсько-чеських зв'язках 1901–1919 рр. Зокрема, актуалізовано підтримку українських студентів у Празі в 1901 р., перший український переклад твору Т. Г. Масарика «Ідеали гуманності», парламентську промову чеського президента 1908 р. із критикою зловживань польської адміністрації на виборах у Галичині щодо українців та спроб заперечувати українську національну ідентичність. У нарисі Я. Огородника також висвітлюється перебування чеського політика в Україні в 1917–1918 рр. та його зусилля у справі приєднання Закарпаття до складу Чехословацької республіки в 1918–1919 рр. **Висновки.** Загалом, нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна» є одним із свідчень зацікавленості української еміграції постаттю першого президента Чехословацької республіки. Підготовка зазначеного нарису була викликана не лише почуттям вдячності за підтримку біженців, але й прагненням об'єктивно показати роль цієї видатної особистості в історії, зокрема в розвитку українсько-чеських відносин.

Ключові слова: Т. Г. Масарик, Я. Огородник, Україна, Чехословацька республіка, українська еміграція.

Актуальність теми дослідження. Одне із завдань сучасної вітчизняної науки – дослідження творчої спадщини представників української діаспори, для чого вмотивованою є публікація відповідних джерел. У цьому контексті важли-

во виявляти та оприлюднювати зокрема й праці українських емігрантів у Чехословаччині міжвоєнного періоду про постать її першого президента Томаша Гаррига Масарика. Історичні умови взаємного сприйняття чеської та української націй постійно змінювалися, і чимало об'єктивних оцінок були, на жаль, переглянуті. Отож публікації архівних документів проливають додаткове світло на культурно-освітнє життя українських емігрантів. Також, окрім можливості аналізу поглядів емігрантів на постать творця Першої Чехословацької республіки, вони виступають важливим джерелом з історії українсько-чеських культурних взаємин. До таких праць належить і нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна».

Аналіз досліджень і публікацій засвідчує, що зазначена тематика досі не стала предметом вивчення науковців.

Яків Огородник (1894–1930) народився в сім'ї відставного військового в с. Нижня Кропивна Гайсинського повіту (нині – Немирівський район Вінницької області). Закінчив Кам'янець-Подільське міське реальне училище, Гайсинську державну чоловічу гімназію. У 1916–1917 рр. працював у різних місцевих установах соціального спрямування та Всеросійського земського союзу. Одночасно вивчав право в Університеті Св. Володимира. У 1917–1920 рр. обіймав різні посади в Гайсинському і Кам'янецькому повітах та Подільському губернському земстві, фактично останнім головою якого був у вересні – листопаді 1920 р. Виїхав до Польщі, працював в еміграційному уряді УНР. У 1923–1929 рр. у Празі навчався в емігрантському Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова. Там залишився працювати асистентом кафедри української історії та захистив дисертацію на тему «Гетьманування Івана Скоропадського» [6, с. 157–158].

Нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна» готувався з нагоди 80-річного ювілею першого президента Чехословаччини. Втім, в оголошенні Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова відносно влаштування 5 березня 1930 р. «Святочної академії» з цього приводу вказувалося лише про виступи ректора В. Сімовича, професора Я. Яреми та педагога Л. Волохіва [8, арк. 280]. Стосовно того, що нарис Я. Огородника не був відомий громадськості, свідчить відсутність згадок про нього в монографії О. І. Бочковського «Т. Г. Масарик: Національна проблема та українське питання (Спроба характеристики та інтерпретації)» [1] та у статті М. Павлічука «Т. Г. Масарик в українським письменстві» [5]. Рукопис зазначеного нарису зберігається у фонді Я. Огородника в Центральному державному архіві вищих органів влади і управління України в м. Києві, у справі «Рукописи статей “Т. Масарик та Україна”, “Становище українців у польській державі”, “Проблема централізації, децентралізації та децентрації внутрішнього управління на Україні” та ін.» [9, арк. 18–39].

Мета дослідження полягає в залученні до наукового обігу маловідомого нарису громадсько-політичного діяча Я. Огородника «Т. Масарик і Україна» як джерела з вивчення творчої спадщини української еміграції в Чехословацькій республіці та українсько-чеських зв'язків. Нарис Я. Огородника дозволяє розширити інформацію про особливості сприйняття українською еміграцією постаті першого президента Чехословаччини Т. Г. Масарика та його ролі в українсько-чеських відносинах першої третини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Основну увагу Я. Огородник зосередив на висвітленні ролі Т. Г. Масарика в чесько-українських зв'язках. Автор відносив президента Чехословаччини до «категорії великих людей», яким притаманні «вищість над своїм загалом» і здатність розставляти «перед ним цінні дороговкази», що приносить користь своєму та іншим суспільствам. Я. Огородник пояснює це тим, що «великі люди ... скоріше завважають, глибше відчують, дальше бачать та з більшою імовірністю передбачають ... Ці люди є великими в справах, які являються їх життєвим завданням, але oprіч того їх широкий дух захоплює і інші галузі, що зв'язані з їх головною працею» [9, арк. 18–19]. Прикметно, що подібної оцінки дотримувався й український філософ І. Мірчук. Він вважав філософську концепцію Т. Г. Масарика величною з огляду на її суспільний вплив та визначною за результатами [10, с. 35].

Я. Огородник констатував, що «українці ... з глибокою пошаною відзначають цю величню історичну постать». У зв'язку з цим сформульовано завдання нарису: «хочемо й ми, українці, відмітити Масарикове відношення до нашої національної справи» [9, арк. 19].

Автор розкрив головні аспекти знайомства Т. Г. Масарика з українським національним рухом. До них належать підтримка українських студентів у Празі в 1901 р., перший український переклад його твору «Ідеали гуманності», промова Т. Г. Масарика 1908 р. з приводу зловживань польської адміністрації щодо українців на виборах у Галичині, перебування чеського політика в Україні в 1917–1918 рр. та його роль у приєднанні Закарпаття до складу ЧСР у 1918–1919 рр.

Перші із згаданих епізодів стосуються зв'язків Т. Г. Масарика з українськими діячами у Східній Галичині за Австро-Угорщини. Коли в 1901 р. у Львівському університеті внаслідок «українсько-польського антагонізму збільшилися репресії на українців», останні почали записуватися «до Карлового університету, де мали нагоду побачити до себе з боку професора Масарика більшi симпатії, ніж це виявляла решта тогочасного чеського громадянства» [9, арк. 20].

Виступ Т. Г. Масарика в парламенті Ціслейтанії (австрійська частина монархії Габсбургів) у травні 1908 р. із засудженням зловживань польської адміністрації щодо українського населення в Галичині під час краєвих виборів Я. Огоро-

дник вважав виразом його вірності «свому ідеалові стояти на сторожі правди та підносити свій голос в обороні покривджених» [9, арк. 20–21]. Автор стверджував, що Т. Г. Масарик «вже тоді бачив концентрацію політичних сил українського народу та пригадував усім слова Гердера, що ця нація з великими здібностями колись прокинеться та займе поважне місце серед культурних народів світу» [9, арк. 21]. Відзначено, що при цьому Т. Г. Масарик виступав усупереч русофільським настроям чеського суспільства і «... один з небагатьох зумів побачити, належно оцінити та відкрито на політичному форумі усім показати вагу й значіння української проблеми» [9, арк. 21].

Також у своєму виступі Т. Г. Масарик показав неспроможність твердження двох депутатів щодо ідентичності галичан і росіян, що ґрунтувалося на філологічних (зокрема мовних) аргументах. Він відзначив, що «фільольогічної боротьби не вистачить проти історії, господарства, соціального стану, культурного розвитку та релігійних відносин» [9, арк. 21].

Я. Огородник стверджував, що українцям імпонують етичні погляди Т. Г. Масарика. Свідчення цього він убачав у виданні українською мовою його статті «Ідеали гуманності» через рік після її публікації у Празі (йдеться про видання 1902 р. у Львові в перекладі Ф. Королевського). Автор пише про маловідому подробицю ознайомлення українців із цією працею – її нелегальне переправлення з Галичини на Наддніпрянщину. Серед української інтелігенції, вважав Я. Огородник, широкий відгук знаходила ідея Т. Г. Масарика, що «в нашій добі ідея гуманності виявляється як ідея національна». Настроєм української інтелігенції цілком відповідали філософськи обґрунтований чеським діячем метод систематичної буденної праці, боротьба проти романтичного мрійництва про великі діла, що підміняли постійне, витривале напруження сил «позою та фразою»; його моральна засада, що «людство, нарід, родина, партія, товариші – потребують від нас праці». Я. Огородник констатував, що така позиція виступала антитезою тогочасному популярному серед освічених верств Росії принципу Л. Толстого «не противитися злу», що вело до «пасивізації людини». За його переконанням, «було корисно нашій інтелігенції почути від Масарика, що “працювати – це значить противитися злomu й противитися послідовно, скрізь і завжди, а особливо в зародку зла”» [9, арк. 23–24]. Зауважимо, що подібні думки висловив Є. Маланюк у нотатках «Масарик», опублікованих 7 березня 1925 р. в газеті «Українське життя» [4, с. 440, 448]. Водночас, Я. Огородник не згадував про перебування Т. Г. Масарика в Україні в 1888 і 1910 рр., його зацікавлення політичними поглядами М. Драгоманова [7, с. 2].

Серед багатогранної діяльності Т. Г. Масарика в еміграції в роки Першої світової війни Я. Огородник виділив подію, важливу, на його думку, для українського руху. Такою він уважав вступну лекцію Т. Г. Масарика в новозаснованому

Слов'янському інституті 19 жовтня 1915 р. в Лондоні, де приверталася увага до проблем малих, бездержавних народів за тогочасної європейської кризи, тобто Першої світової війни. Т. Г. Масарик науково довів, що забезпечення самостійності всіх народів повинно стати метою Антанти. Чеський політик вказував, що європейський загаль плутає «поняття нації й держави», і доводив, що «усі народи державні і недержавні мають рівне право на життя, повинні мати можливість розвивати свої сили, щоби витворювати в процесі свого національного життя ті цінності, що зрештою збагатять загальнолюдську скарбницю культурних досягнень» [9, арк. 25]. Значення цього виступу для українців Я. Огородник убачав у тому, що коли згодом вони «вийшли на західноєвропейську арену зі своїми державними змаганнями, то не було це для Антанти чимсь абстрактним, новим». Ідеї Т. Г. Масарика, подолавши усталені на той час погляди, проклали шлях багатьом народам, серед них – українському [9, арк. 25]. Зауважимо, що хоча лекція Т. Г. Масарика від 19 жовтня 1915 р. не стосувалася безпосередньо українців, вона дійсно привернула увагу демократичних країн Заходу до національного питання в Центрально-Східній Європі.

Далі Я. Огородник згадував приїзд Т. Г. Масарика в 1917 р. в Російську державу, де на українських землях формувався Чехословацький корпус, його перебування в Києві та Полонному і Борисполі – місцях дислокації підрозділів чехів і словаків.

Я. Огородник підкреслював нецире ставлення царського уряду до справи чеських легіонів. На його думку, мета цього уряду полягала не у визволенні Чехії, а лише у знесенні Австро-Угорщини, а також намаганні досягти повного домінування серед слов'янських народів [9, арк. 28].

На противагу цьому, звертав увагу Я. Огородник, українські політики підтримували прагнення чехів до самостійності. Він наголосив на маловідомому факті участі українських діячів у збереженні чехословацьких підрозділів після корніловського заколоту наприкінці серпня 1917 р. Коли слідча комісія встановила участь декого з діячів чехословацьких організацій у цьому заколоті, то внесла до Тимчасового уряду пропозицію розформувати чехословацькі легіони через можливість підтримки ними російських монархістів. Тоді представники Чехословацької національної ради в Києві звернулися до президії Ради солдатських депутатів Київського військового округу (Я. Огородник пише про Раду військових депутатів у Києві. – О. К.), що складалася в більшості з українців. Президія Ради, отримавши письмове підтвердження стосовно підпорядкування легіонів Масарику, відхилила пропозицію слідчої комісії і надіслала російському урядові висновок про подальше їх існування. Як зазначав Я. Огородник, «імя Масарика в очах українців було зарукою, що чеські легії зістануть на позиціях демократичних, на позиціях республіканських та не втручатимуться у чужі внутрішні справи» [9, арк. 32].

Принципу нейтралітету Т. Г. Масарик дотримувався послідовно. Так, він відкликав чехословацькі підрозділи, відправлені російською владою в Київ проти Української Центральної Ради. Цей наказ Т. Г. Масарика, вважав голова вищезгаданої Ради солдатських депутатів Київського військового округу Н. Григорієв, сприяв протидії військам Тимчасового уряду та проголошенню Української Народної Республіки в листопаді 1917 р. [3, с. 2].

Український уряд допомагав «організації чеського війська. З дозволу української влади було проведено мобілізацію коней, видано амуніцію, рушниці, кулемети, гармати та всяке зброя на 50 тисяч чеського війська» [9, арк. 32–33].

Я. Огородник повідомляє, не вказуючи дати, про підписання угоди між Чехословацькою національною радою і УНР [9, арк. 34, 36]. «Взаємини між чеським державним центром з Т. Г. Масариком на чолі та Українською Народною Республікою були урегульовані в той спосіб, що Україна перебрала на себе обов'язки російської влади до чехів, чеський державний центр визнавав українську владу, а військо чеське мало нести караульну службу. У російсько-українському конфлікті чехи мали бути неутральні» [9, арк. 34]. Ця угода була розірвана Т. Г. Масариком після проголошення самостійності УНР IV Універсалом і укладення мирної угоди у Бресті з Центральними державами. Це пояснювалося тим, що «Масарик не співчував новому відділенню України від Росії, мислив українську республіку у федеративному зв'язку з Росією» [9, арк. 35]. У даному випадку автор не враховував стратегічної мети чехословацького руху – боротьби проти Австро-Угорщини та Німеччини за політичне визволення. З укладенням мирної угоди УНР з Центральними державами Чехословацький корпус не міг залишатися на українських землях.

Автор зазначає, що після від'їзду з України 22 лютого 1918 р. Т. Г. Масарик продовжував цікавитися українською справою. Як приклад він наводив висловлену у квітні 1918 р. в меморандумі до президента США В. Вільсона думку про встановлення для України статусу автономної республіки в межах Російської держави. Таку позицію Я. Огородник вважав помилковою, оскільки вона суперечила національним інтересам українців, хоча ґрунтувалася на позиції, вказаній вище [9, арк. 37].

Другим свідченням зацікавлення Т. Г. Масарика українською справою Я. Огородник вважав переговори у США з лідерами «підкарпатсько-української еміграції» з теренів сучасного Закарпаття, внаслідок яких було ухвалено рішення про включення регіону до Чехословацької республіки [9, арк. 37–38].

«Цим далеко не охоплено всього, що можна було би і треба було би сказати для вичерпання теми: Масарик та Україна», зауважував автор і висловив переконання, що «настане час, коли про це будуть написані цілі книги в Українській літературі» [9, арк. 38–39].

Завершувався нарис сердечними побажаннями президенту ЧСР «довгих літ життя й успішної праці для щастя його народу, для блага держави, для добра слав[ян]ства і цілого людства!» [9, арк. 39].

Наукова новизна студій полягає в тому, що вперше вводиться в науковий обіг маловідомий нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна», що зберігається в особовій справі автора в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України в м. Києві. Проаналізовано інформаційний потенціал документа як одного із зразків творчої спадщини українських науковців в Чехословаччині. Виділено основні аспекти у сприйнятті Я. Огородником питання ставлення Т. Г. Масарика до України, визначено роль першого президента Чехословацької республіки в українсько-чеських зв'язках у 1901–1919 рр.

Висновки. Запропонований до публікації нарис Я. Огородника «Т. Масарик та Україна» є одним із свідчень зацікавленості української еміграції постаттю першого президента Чехословацької республіки. Підготовка зазначеного документа була викликана не лише почуттям вдячності за підтримку біженців, а й прагненням об'єктивно висвітлити роль цієї видатної особистості в історії, зокрема в розвитку українсько-чеських відносин.

Цитування і публікація нарису Я. Огородника здійснюються мовою оригіналу, із збереженням орфографічних особливостей тексту. В окремих випадках текст доповнено розділовими знаками. Примітки упорядника у статті Я. Огородника пронумеровані арабськими цифрами. Примітки, розміщені після тексту статті, стосуються перекладів іншомовних назв, слів, словосполучень. Скорочення окремих слів розшифровано у квадратних дужках. Для позначення слова, щодо правильності прочитання якого немає певності, застосовано знак питання у квадратних дужках. Зберігаються наявні в рукопису підкреслення.

Я. Огородник. Т. Масарик та Україна.

Великі люде тим відзначаються, що скорше завважують, глибше відчують, дальше бачать та з більшою імовірністю передбачають, ніж те суспільство, з якого вони вийшли та серед якого обертаються. Доля ніби дозволяє їм трохи відгорнути завісу майбутнього, щоби, заглянувши наперед, могли вони знати, куди самим йти та яким шляхом за собою вести. Ці люди є великими в справах, які являються їх життьовим завданням, але опріч того їх широкий дух захоплює і інші галузі, що зв'язані з їх головною працею.

І хоча в цих побічних справах іноді велика людина цілком правильно не зорієнтується, проте й тут виявляє вона вищість над своїм загалом, розставляючи перед ним цінні дороговкази. Цим велика людина не тільки обслуговує своє

суспільство, а приносить і иншим свою посильну користь. До такої категорії великих людей належить Президент Масарик.

Те що, коли чеська держава та нарід з нагоди 80 ліття свого Президента Т. Г. Масарика підводять підсумки його необчислимих заслуг перед чеським народом, коли цілий славянський світ подивляє цю історичну постать, хочемо й ми, українці, відмітити Масарикове відношення до нашої національної справи.

З Українським національним рухом проф.[есор] Масарик мав нагоду зустрінутись ще року 1901. Саме тоді у Львівському Університеті в наслідок українсько-польського антагонізму збільшилися репресії на українців, і наша студіююча молодь численно почала вписуватись до Карлового університету, де мала нагоду побачити до себе з боку професора Масарика більші симпатії, ніж це виявляла решта тогочасного чеського громадянства. Вірний своему ідеалові стояти на сторожі правди та підносити свій голос в обороні покривджених, проф.[есор] Масарик р. 1908 промовляв у Віденському парламента з приводу тих надужить, які доконала польська адміністрація над українським населенням у Галичині під час краєвих виборів. Тоді, між иншим, сказав проф.[есор] Масарик, що український нарід, як демократичний, є симпатичний чехам, що теж не мають власної національної шляхти. Масарик вже тоді бачив концентрацію політичних сил українського народу та пригадував усім слова Гердера, що ця нація з великими здібностями колись прокинеться та займе поважне місце серед культурних народів світу. Коли в наслідок російських інтриг двоє галицьких русофільських послів у Віденському парламента зробили виступ, що мав на цілі, послуговуючись псевдофільольогічним матеріалом, показати ніби населення Галичини однонаціональне з москалями, Масарик авторитетно заявив, що у цій справі «фільольогія нічого не може; фільольогічної боротьби не вистачить проти історії, господарства, соціального стану, культурного розвитку та релігійних відносин».

В наш час, коли ціле чеське суспільство в масі своїй було перейняте панславізмом, що нераз підмінювався русофільством, коли симпатії до великої Росії та надії на неї заслоняли чехам бачити багатоміліонову українську націю, яка терпіла від російської винародовлюючої політики, Масарик один з небагатьох зумів побачити, належно оцінити та відкрито на політичному форумі усім показати вагу й значіння української проблеми.

Стикаючись з українською парламентарною репрезентацією, маючи знайомство з одним із Корифеїв українського письменства Франком, проф.[есор] Масарик мав можливість черпати з першого джерела відомости про українські національні прагнення. Як людина великого духу та маєстатної краси своїх етичних поглядів, Масарик так імпував українцям, що не пройшло й року з моменту виходу в світ його цінної розвідки «*Idealy humanitni*»¹, як вже переклад

її був зроблений у Галичині та нелегально пересилався на Велику Україну, котра, перебуваючи під ярмом московським, у бадьорій філософії, в активнім світогляді чеського мислителя могла черпати силу до праці для свого визволення, могла скріпляти свою віру, що прийде час, коли правда переможе.

Масарикова думка, що «в нашій добі ідея гуманности виявляється як ідея національна», находила собі широкий відгомін серед української інтелігенції. Масарикова філософічно узасаднена метода пильної, систематичної, буденної праці, його боротьба проти романтичного мрійництва про великі діла, яке замість постійного, витревалого напруження сил розмножувало людей пози та фрази, його моральна засада, що «людство, нарід, родина, партія, товариші – потрібують від нас праці», – цілком покривалися з настроями тогочасної української інтелігенції, яка своїм девізом собі взяла слова популярного українського поета:

«праця єдина з недолі нас вирве.
Нумо до праці, брати!»

Цінність Масарикових «ідеалів гуманітнісн»^{*1} для української інтелігенції з під російської держави зможемо оцінити щойно тоді, коли пригадаємо собі, що були вони антитезою модному тоді серед освічених верств російської держави Толстовському принципіві: «не протився злу». Саме тоді, коли ширилася згубна Толстовська наука пасивізації людини, коли у спокусливій, ніби етичній, теорії [пода]валася отруя, було користно нашій інтелігенції почути від Масарика, що «працювати – це значить противитися злому й противитися послідовно, скрізь і завжди, а особливо в зародку зла».

Настала світова війна. Масарик покинув свій край, щоби на чужині працювати для добра своєї батьківщини. Його многобічна діяльність в час світової війни усім відома. Але серед тої закордонної величезної Масарикової роботи були елементи, що пізніше мали значіння і для нас – українців.

19 жовтня 1915 р. у Лондоні, у новозаснованому Словянському інституті, проф. Масарик прочитав вступну лекцію, в якій підніс проблему малих народів в сучасній Європейській кризі. Масарик науково довів, що необхідно усамостійнити усі народи і що цю ціль повинна ставити собі Антанта. Масарик вказував, що Європейський загал ще й досі зплутує поняття нації й держави, і доводив, що усі народи, державні і недержавні, мають рівне право на життя, повинні мати можливість розвивати свої сили, щоби витворювати в процесі свого національного життя ті цінности, що зрештою підуть у загальнолюдську скарбницю культурних досягнень.

^{*1} Так у документі.

Цей виступ має значіння і для українців, бо коли українці пізніше вийшли на західноєвропейську арену зі своїми державними змаганнями, то не було це для Антанти чимсь абстрактним, новим.

Людська природа має в закладі свому долю консерватизму, і тому перше реагування кожної людини на щось нове має ознаки непогодження з ним та недовірря до його. Тому буває, звичайно, дуже тяжко проломити дорогу для нової ідеї у мурі консервативних звичок, поглядів та переконань. Масарик це зробив і тим самим проложив шлях іншим, а в тім числі й українцям.

У лютому 1916 р. було założено у Парижі науковий журнал «Le monde slave»², і тут одно із чільних місць належало Масарикові. До цього нового осередку співпраці славянських народів приступили пізніше українці, про що згадує президент Масарик у своїй книзі «Světova revoluce»³, вказуючи цим на свій контакт з нашими національними працівниками.

Року 1917, по упадку царизму, прибув Масарик у Російську державу, де підготовлялася організація чеських легіонів. Формування чеського національного війська відбувалося головним чином на землях українських, бо там більшість чеських полонених було розташовано на Україні, а головно на Україні були численні чеські колонії, з яких виходили організатори чеських легій і всього визвольного руху. Тому Масарик найбільше здержувався в українському Києві та відвідував на Україні ті пункти, де були зконцентровані чехословацькі дружини, як Полонне чи Боришполь.

Відомо, що в Царській Росії правительство відносно чеських легіонів грало подвійну, нещирю роллю. Воно формально давало дозвіл на їх організацію, фактично ж справу цю затримувало. Росії ходило не про те, щоби визволити Чехію, а лишень про знесення Австрії. Коли би далось розбити Австрію при допомозі повного відділення Угорщини, то Росія з легким серцем принесла би в жертву інтереси чеського народу. Визвольний чеський рух Росія хотіла використати лише для того, щоби змонополізувати в своїх руках славянську справу та недопустити Францію й Англію до рішальної участі в розв'язці чеського питання. Масарикові приходилося в Росії переборювати багато труднощів, щоби добитися від російського правительства доказів славянської політики не на словах, а на ділі. Але Масарик бачив, що Росія була не славянська, бо не робила славянської політики відносно поляків та українців, що входили у склад Російської держави. Росія була імперіялістична і чеські військові формуції хотіла використати лише як пропагаторів російської справи серед славянських народів Австрії. Для Росії чехи були братами та славянами другого сорту, і навіть по скиненню царату за революційного Російського правительства чехи не раз мали нагоду переконатися у ворожому до себе відношенню російських урядових чинників. Масарик бачив, що Росія революційна,

подібно до царської, не охоча творити чеське національне військо, бо боялися, що тоді логічно треба дати згоду на творення національного війська польського, українського та інших. Масарик пише у своїй «Světové revoluce», що в Росії «зі всіх боків завважував він недовіря та нерозуміння». Впливові високопоставлені особи йому обіцяли та обіцянок не додержували. «Російські соціалісти й ліберали усіх напрямків були настроєні проти нас», – пише Масарик у згаданій книзі.

Але насувався розпад російської імперії. На Україні, де були зконцентровані чеські військові відділи, наростала нова сила – Українська держава. Україна не сразу відсепарувалася від Росії, але вже й тоді український уряд та політичні діячі з повною симпатією відносилися до чеських державних змагань та проявили готовність йти на зустріч чеським інтересам.

Коли російські реакційні кола втягнули деякого із чеського війська в контрреволюційну корніловську змову і коли слідча комісія, маючи найширші уповноваження від російського уряду, установила факт заангажованості у цю змову деяких чеських організацій, то через предсідника свого російського соц.[іал]-дем.[ократа] кап.[ітана] Масютіна внесла урядові пропозицію скасувати чеські легіони як силу, що може стати опорою російських монархістів. Це внесення підтримували збольшевичені чехи та словаки. Представники чеської народньої ради у Києві інтервенювали у цій справі в Президії Ради військових депутатів у Києві, що складалася в більшості з українців. Президія Ради Військових Депутатів зажадала писемного ствердження, що чеські легіони стоять під зверхністю Масарика. Таке ствердження було подане, і тоді президія Ради Військових Депутатів перевела рішення, яким було відхилено (zamítнуто⁴) внесення слідчої комісії про розпуск чеських легій та послано російському урядові висновок про дальше їх свобідне існування. Імя Масарика в очах українців було зарукою, що чеські легії зістануть на позиціях демократичних, на позиціях республіканських та не втручатимуться у чужі внутрішні справи.

З бігом часу що раз більше приходило до стиків Масарика з українським правительством, яке охоче йшло на зустріч його бажанням по організації чеського війська. З дозволу української влади було проведено мобілізацію коней, видано амуніцію, рушниці, кулемети, гармати та всяке знаряддя на 50 тисяч чеського війська. Україна, визволяючись сама з під неволі московської, була охоча помогти чим можна визволенню чеському. Масарик при наростанню московсько-українського конфлікту зайняв становище нейтралітету, і цей принцип невтручання до українсько-московських відносин став зобов'язуючим для чеських легіонерів. Коли російська влада послала з фронту чеські батальйони проти української влади у Київ, то ті частини, вірні Масариковому принципу нейтралітету, відмовились піднести зброю проти України. Ті, що бажали

визволення власного, не могли стати зняряддям поневолення других! Масарик з приводу цього уважав за відповідне оповістити, що чеський полк був посланий з фронту проти Українського Правительства без Масарикового відома, всупереч його волі, і що заходами його полк скоро був відкликаний назад. Масарик заявляв про своє «цілковито лойяльне відношення до Української Народньої Республіки» та покликався «на приятельські стики, нав'язані з офіційними представниками республіки».

Взаємини між чеським державним центром з Масариком на чолі та Українською Народньою Республікою були урегульовані в той спосіб, що Україна перебрала на себе обовязки російської влади до чехів, чеський державний центр визнавав українську владу, а військо чеське мало нести караульну службу. У російсько-українському конфлікті чехи мали бути неутральні.

Дальші події котилися калейдоскопічно. Большевицька Росія оповістила негайний мир з німцями. Україна перебрала на себе захист фронту від німецької сили. Большевики, маючи вільне військо, зняте з протинімецького фронту, пішли війною на Україну, щоби не допустити існування незалежної Української Держави. Молода, слабо зконсолідована українська республіка, що відновляла свою незалежність у процесі революції та у вогні світової війни, не могла боротися на два фронти: і проти німців і проти російської большевицької держави. Прийшлося замиритися з Німеччиною та Австрією, щоби рятувати свою державну незалежність від Москви. Масарик не співчував новому відділенню України від Росії, мислив українську республіку у федеративному звязку з Росією, і коли Україна 25/ I 1918 проголосила себе державою, цілком окремою від Росії, у котрій влада вже була в руках большевиків, тоді Масарик заявив, що він вважає попередній договір між чеською та українською стороною зрушеним, і жадав, щоби Україна не чинила перешкод вільному відходу легіонів. Україна додержала свою обіцянку не перешкоджати відходу чеських легіїв з України. Матеріальна поміч Чехії з боку України продовжувалася і потім, як подає про це Dr. Dolezal⁵ в книзі «Masarykova cesta životem»⁶, де пише, що Україна хотіла й далі чехам усе давати і давали, чого лише чехи потребували.

22/ II 1918 виїхав Масарик з України, але тим не кінчилися його стосунки з українською справою. У квітні тогож року з японської столиці Токіо пише Масарик меморандум до президента Сполучених Держав Америки Вільсона, де, між іншим, торкається питання української державности. Масарик висловлював думку, що здібне російське правительство могло би змусити українців, щоби вони задовольнилися автономною республікою у межах Російської Держави. Це була помилкова думка, тому що як пер[ед тим] і тоді і тепер в Росії такого правите[льства] нема, а головно тому, що вона протирі[чить] [nacional]ním zajmům Ukrajinského národa⁷.

В Америці проф.[есор] Масарик познайомився з провідниками більшості підкарпатсько-української еміграції та повів з ними переговори про майбутні взаємовідносини підкарпатської Русь-України з Чехословацькою республікою. В результаті переговорів у листопаді 1918 року на зїзді підкарпатської еміграції у Скрентоні було рішено, що Підкарпатська Русь-Україна має бути прилучена до Чехословацької республіки на основі широкої автономії зі своїм власним підкарпатським соймом.

Українська справа зісталася не байдужою для президента Масарика й пізніше: – на прикінці своєї книги «*Světova revoluce*» Масарик не забуває зазначити, що «відношення до українців є для нас (чехів) важне з огляду на прилучення Прикарпаття та української меншості у Словаччині».

Цим далеко не охоплено всього, що можна було би і треба було би сказати для вичерпання теми: – Масарик та Україна. Віримо, що настане час, коли про це будуть написані цілі книжки в Українській літературі. Тимчасом усе, нехай ці скромні рядки будуть доказом, що й українці в день, коли Чеськословацька республіка святкує 80 літню річницю з дня народження свого Президента, вождя народу, творця Держави, який з коваля заліза став ковалем майбутності своєї нації, з глибокою пошаною відзначають цю величню історичну постать і слідом за професором Тендречком [?] кажуть: воістину Чехія велика земля, коли могла сплодити такого мужа, як Масарик!

Сердечно бажаємо панові Президентові Масарикові ще довгих літ життя й успішної праці для щастя його народу, для блага держави, для добра слав[ян]ства і цілого людства!

ЦДАВО України, ф. 3814, оп. 1, спр. 7г., арк. 18–39.

Примітки:

1. «*Idealy humanitní*» (чеськ.) – «Ідеали гуманності».
2. «*Le monde slave*» (фр.) – «Слов'янський світ».
3. «*Světova revoluce*» (чеськ.) – «Світова революція».
4. *zamítnuto* (чеськ.) – відхилено.
5. *Dr. Dolezal* (чеськ.) – Д-р Долежал.
6. «*Masarykova cesta životem*» (чеськ.) – «Життєвий шлях Масарика».
7. [*nacional*]ním zajímům *Ukrajinského národa* (чеськ.) – «національним інтересам українського народу».

Список використаних джерел

1. Бочковський О. І. Т. Г. Масарик: Національна проблема та українське питання (Спроба характеристики та інтерпретації). Подєбради : «Legiografie», 1930. 244 с.

2. Григориїв Н. Чесько-українські стосунки // Нова Україна. 1922. Ч. 1. С. 15–18.
3. Григориїв Н. Т. Г. Масарик та українці // Народна воля. 1941. Ч. 28. 11 березня. С. 2.
4. Кравчук О. М. Погляди та діяльність Т. Г. Масарика в працях українських емігрантів 20–30 рр. ХХ ст. // Дриновський збірник. Софія-Харків: Вид-во БАН імені проф. Марина Дринова, 2017. Т. 10. С. 438–450.
5. Павлічук М. Т. Г. Масарик в українським письменстві // Український тиждень. 1937. Ч. 31 (233). 27 вересня. С. 3.
6. Рекрут В. Огородник Яків Андрійович // Українська революція (1917–1921) в іменах: вінницькі сторінки: біогр. довід. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 157–158.
7. Трільовський К. Д-р Тома Г. Масарик президент-«визвольник» Чехословаччини (2) // Свобода. 1936. Ч. 31. 7 лютого. С. 2.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3859. Оп. 3. Спр. 10.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3814. Оп. 1. Спр. 7 г.
10. Шендрік А. І. Мірчук про філософські основи світогляду Т. Масарика // Філософські обрії. 2011. № 26. С. 17–37.

Oleksandr Kravchuk

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History), Associate Professor of the Department of World History,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

(Vinnitsia, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-3504-5041

e-mail: ol-kravchuk@i.ua

Figure of Tomash Masaryk in perception of Yakiv Ohorodnyk

The **purpose of the work** is to involve the little-known essay of public and political figure Yakiv Ohorodnyk “T. Masaryk and Ukraine” as source for studying the creative heritage of Ukrainian emigration in the Czechoslovak Republic and Ukrainian-Czech relations in the scientific circulation. The research **methodology** is based on the research principles of historicism, scientificity, objectivity, general scientific methods (historical and logical) and special historical methods (narrative and problem-chronological). The **scientific novelty** lies in the fact that for the first time the little-known essay by Yakiv Ohorodnyk “T. Masaryk and Ukraine”, which is stored in the personal file of the author in the Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine in Kyiv, is introduced into scientific circulation. The information potential of the document as one of the examples of the creative heritage of Ukrainian scientists in Czechoslovakia was analyzed. The main aspects of Yakiv Ohorodnyk’s perception of the issue of Tomash Masaryk’s attitude to Ukraine, coverage of the role of the first president of the Czechoslovak Republic in Ukrainian-Czech relations in 1901–1919 are highlighted.

It is noted that they include the support of Ukrainian students in Prague in 1901, the first Ukrainian translation of his work "Ideals of Humanity", a parliamentary speech by Tomash Masaryk in 1908 criticizing the abuses of the Polish administration in the elections in Galicia against Ukrainians, attempts to deny the Ukrainian national identity. Yakiv Ohorodnyk's essay also covers the stay of the Czech politician in Ukraine in 1917–1918 and his role in the annexation of Zakarpattia to the Czechoslovak Republic in 1918–1919. **Conclusions.** In general, the essay of Yakiv Ohorodnyk "T. Masaryk and Ukraine" is one of the evidences of the Ukrainian emigration's interest in the figure of the first president of the Czechoslovak Republic. The preparation of this essay was caused not only by a sense of gratitude for the support of refugees, but also by the desire to objectively show the role of this outstanding figure in history, in particular, in the development of Ukrainian-Czech relations.

Key words: Tomash Masaryk, Yakiv Ohorodnyk, Ukraine, Czechoslovak Republic, Ukrainian emigration.

*Стаття підготовлена 8 січня 2021 року;
подана до друку 15 січня 2021 року.*